

LONGITUDINÁLNÍ PROGRAM PROFESNÍ ORIENTACE JAKO PROSTŘEDEK PODPORY DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

Petr HLAĐO

Abstrakt: *Volba povolání představuje závažnou etapu v celoživotním procesu kariérového vývoje, neboť jedince významným způsobem směřuje, ovlivňuje jeho blízkou i vzdálenější profesní perspektivu a řadí se tak mezi nejdůležitější kroky v lidském životě. Cílem teoreticky orientovaného příspěvku je zhodnotit kariérovou zralost a rizika volby povolání žáků. Na tomto základě bude navržena koncepce longitudinálního programu profesní orientace jako prostředku podpory duševního zdraví žáků.*

Klíčová slova: *volba povolání, volba střední školy, profesní orientace, kariérový vývoj, kariérová zralost, kariérová připravenost, kariérová výchova, výchova k volbě povolání*

1. Úvod

Za jeden z nejdůležitějších vývojových úkolů adolescence lze podle Supera (1990) považovat volbu povolání. Volba povolání je multikriteriálním rozhodovacím procesem, který zahrnuje jak volbu studia nebo přípravy na povolání, tak konkrétního povolání a celou profesní dráhu člověka (srov. Průcha, Walterová, Mareš, 2009).

Žáci základních škol se při první směrové volbě, která probíhá na konci povinné školní docházky, nejčastěji rozhodují o typu střední školy, studijním oboru a hledají vzdělávací instituci, na níž by chtěli získat středoškolské vzdělání. U některých jedinců jde zároveň o zvažování celkové profesní orientace či volbu konkrétní profese. Na trh práce však vstupuje jen nepatrná část absolventů (srov. Highlights, 2010).

Psychologové se shodují, že žáci ještě nejsou, vzhledem k vývojovým specifickým adolescence, pro zodpovědnou volbu povolání dostatečně zralí (srov. Hořánková et al., 1995; Vágnerová, 2005 aj.). Nežádka se dostávají do situací, v nichž se sami neumí orientovat a v různé míře cítí újmu bezradnost. Jak dokládají výzkumy, žáci z uvedených příčin často činí rozhodnutí, které s odstupem času nepovažují za adekvátní (srov. Trhlíková, Eliášová, 2009). Pattonová a Porfeli (2007) proto zdůrazňují nezbytnost zařazení kariérové výchovy do formálního kurikula základních škol, aby systematickou přípravou na volbu povolání prošla celá žákovská populace.

Cílem předkládaného příspěvku je zhodnotit kariérový vývoj a kariérovou zralost adolescentů a vymezit rizika volby povolání žáků základních škol. Na tomto základě bude navržena koncepce longitudinálního programu profesní orientace jako prostředku k podpoře duševního zdraví.

2. Kariérový vývoj žáků

Teoretickou bázi dynamického chápání kariérového vývoje jako první rozpracovali E. Ginzberg a jeho spolupracovníci. Na základě svého výzkumu vyslovili přesvědčení, že volba povolání není jednorázovým aktem, ale vývojovým procesem trvajícím od předpubertálního období až do věku přibližně dvaceti let (Zunker, 1997 in Nilsson, Akerblom, 2001). Všichni jedinci během tohoto procesu projdou třemi obdobími, která do jisté míry korespondují s biologickým věkem (srov. Ginzberg et al., 1951):

1. **Období fantazijní volby** (*fantasy stage*) trvá od raného dětství do 11 let. V tomto období si dítě na základě různých sociálních podnětů a svých vlastních potřeb ve fantazii představuje, čím bude. Představy o budoucím povolání si vytváří bez přiměřených vědomostí o tom, jaké požadavky kladou tato povolání na člověka a bez náležitých znalostí vlastních předpokladů k jejich výkonu. Děje se tak především na základě hry. Děti jsou v tomto období přesvědčeny, že si mohou zvolit jakékoliv povolání. V průběhu fantazijního období ještě ignorují realitu, své schopnosti a časovou perspektivu, tři důležité složky procesu volby povolání.
2. **Období pokusné volby** (*tentative stage*) probíhá od 11 do 16–17 let. V tomto období je charakteristické seznamování se s požadavky profesí. Jedinec se pokouší o volbu povolání na základě sebepoznávání a sebehodnocení. Nebere ještě dostatečně v úvahu objektivní požadavky společnosti a světa práce, rozhodujícími faktory jsou zájmy (11–12 let), osobnostní předpoklady pro výkon povolání (13–14 let) a hodnoty (15–16 let).
3. **Období realistické volby** (*realistic stage*) trvá od 17 let po ranou dospělost. V období realistické volby je již člověk schopen při rozhodování o volbě povolání zvážit faktory subjektivní (zájmy, schopnosti a hodnoty), faktory objektivní (požadavky povolání, situaci na trhu práce a společenské potřeby) a učinit mezi nimi přiměřený kompromis.

Nejstrukturovanější teorii kariérového vývoje předložil americký psycholog **D. E. Super**. Podle Supera (1979) je kariérový vývoj složitým multifaktorově podmíněným procesem, který se neobjevuje izolovaně, ale probíhá po celý život člověka.

V Superově teorii profesionálního vývoje hraje významnou úlohu **sebepojetí člověka** (*self-concept*), které chápe jako fenomenální zkušenost identity Já. Sebepojetí, představa o sobě je to, co si určitá osoba o sobě myslí, obraz, který o sobě

má. Tento obraz je výsledkem fyzického, mentálního a sociálního zrání, interakce s dospělými a sledování jejich pracovního chování. Uvedené skutečnosti výrazně ovlivňují profesní aspirace, výběr profese a další kariéru jedince (Štikar et al., 2003). Sebepojetí je hnací silou, která vytváří kariérový vzorec, jímž se člověk řídí po celý svůj život (srov. Nilsson, Akerblom, 2001).

Super chápe profesionální vývoj jako část všeobecného vývojového procesu jednotlivce, který probíhá v průběhu celého života (Bubelíni, 1981). Na tomto základě identifikoval a charakterizoval celkem pět vývojových období: stádium růstu (*growth*), zkoumání (*exploration*), budování (*establishment*), udržování (*maintenance*) a odpoutání (*disengagement*). Označení jednotlivých vývojových období naznačují hlavní úkoly, které mají být v průběhu každého z nich dosaženy. Původně Super chápal tato stádia jako sukcesivní, tj. jdoucí za sebou v konstantním časovém sledu (Vendel, 2008). Později připustil, že ne všichni lidé projdou chronologicky všemi stádii.

Žáci, v průběhu volby povolání na základní škole, procházejí prvními dvěma stádii:

- 1. Stádium růstu** – stádium růstu jedinci obvykle prožívají mezi 4.–13. rokem života. V tomto období převládá hra a činnosti spojené s fantazií, postupně narůstá sociální aktivita, zvyšuje se význam zájmů a schopností (Štikar et al., 2003). Hlavní vývojovou úlohou stádia růstu je podle Vendela (2008) krystalizace, určení, upřesnění a uskutečnění kariérních voleb. Jde o to, že jedinec posuzuje své dovednosti, hodnoty a určuje všeobecnou oblast volby, zužuje své předběžné volby do konkrétní oblasti a potom podniká potřebné kroky k jejímu uskutečnění.

V období růstu se podle Supera (1957) začíná u člověka rozvíjet sebepojetí, jehož vývoj je určován identifikací s osobami z blízkého okolí. Výzkumy vypovídají o tom, že dochází k přejímání řady stereotypů o povoláních. Lidé si v průběhu školních let osvojují takové postoje vůči povoláním, jež reflektují tradiční genderové stereotypy.

Ve stádiu růstu dochází k formování představ o povoláních na základě osobních zkušeností, působením rodinného prostředí, přátel a masmédií. První představy o povoláních jsou v tomto období obvykle tvořeny přímým kontaktem s profesemi každodenního života. Druhým zdrojem ovlivňování představ o povoláních a jejich požadavcích jsou informace získávané ze sociálního okolí jedince, především od rodičů a učitelů. Tyto vlivy působí jak na představy o povoláních, tak na profesní aspirace, vnímání požadavků povolání a posuzování vlastních předpokladů k jejich vykonávání. Stejně tak na jedince působí informace zprostředkovávané masmédií (např. novinami, časopisy, inzeráty, reklamou, seriály, televizními pořady a filmy), které zobrazují důležité aspekty světa práce a formují profesní stereotypy. Krátká (2010) uvádí, že profesní orientaci významně ovlivňuje identifikace s postavami z audiovizuálního světa. Jak zdůrazňují Giannantoniová a Hurley-Hansonová (2006), představy o profesích vytvořené v průběhu stádia růstu mohou vykazovat dlouhodobý vliv na kariérové rozhodování, především v pozdějších vývojových stádiích.

2. Stádium zkoumání – stádium zkoumání je charakteristické pro 14.–24. rok života. Jedinci v tomto období často střídají své zájmy, zajímají se o velké množství odlišných oborů, směrů a činností, aniž by si dokázali vytyčit hlavní priority. Podle Štikara et al. (2003) ve stádiu zkoumání převažuje hledání, při němž se výběr profese zužuje, ale nekončí. Jedinci začínají shromažďovat specifické informace o sobě a světě práce. Z těchto informací dále vycházejí při přizpůsobování zájmů a schopností, když se pokoušejí uskutečnit své sebepojetí v pracovních a dalších životních rolích (Super, 1957).

Stereotypy získané ve stádiu růstu jsou transformovány pod vlivem nových poznatků o světě práce a přesnějších informací o jednotlivých profesích. Představy o profesích vycházejí ve stádiu zkoumání převážně z přímého kontaktu s osobami zastávajícími daná povolání a z počátečních pracovních zkušeností. Profese jsou posuzovány s ohledem na individuální schopnosti a dovednosti, velký vliv hraje také sebepojetí a sebehodnocení.

Super ve své práci poskytl mnoho konstruktů a vysvětlení kariérového chování v různých životních etapách. Důležité je rovněž zdůraznit význam koncepce *kariérové zralosti* jakožto předpokladu pro adekvátní, úspěšné budování kariéry.

3. Kariérová zralost žáků

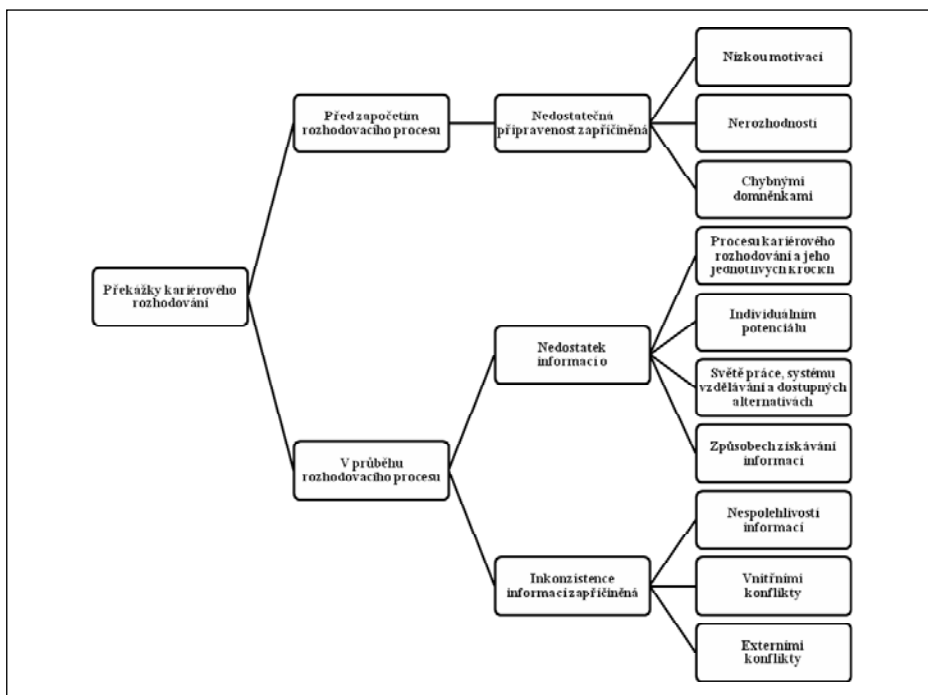
Realizované výzkumy opakovaně potvrdily, že pro úspěšnou volbu povolání je důležitá kariérová zralost (*career maturity*), resp. kariérová připravenost (*career readiness*). Kariérová zralost vyjadřuje připravenost člověka uskutečnit informované, věku přiměřené rozhodnutí o volbě povolání a vypořádat se s kariérovými vývojovými úlohami (srov. Super, 1990; Vendel, 2008). Nízký stupeň kariérové zralosti se naopak projevuje nerozhodností při volbě povolání.

Model kariérové zralosti obsahuje jak *kognitivní dimenzi* (tj. způsobilost k volbě povolání), tak *dimenzi afektivní* (tj. postoj k volbě povolání). Při určování kariérové zralosti je testována a hodnocena úroveň kariérové rozhodnosti, kariérového plánování, kariérového poznávání a profesní identity jedince.

Poznání a pochopení kariérové zralosti žáků základních škol je důležité jak pro systematickou kariérovou výchovu, tak pro efektivní kariérové poradenství. V českém prostředí však toto téma nebylo zatím empiricky řešeno. Proto odkazujeme na zahraniční zdroje, které teoretické a empirické poznatky o kariérovou zralosti a připravenosti syntetizují (např. Crites, 1978; Super, 1990; Herr, Cramer, Niles, 2003).

3.1 Taxonomie překážek volby povolání

Při posuzování kariérové zralosti amerických adolescentů Gati, Krauszová a Osipow (1996) vytvořili a empiricky ověřili *taxonomii překážek volby povolání*. Taxonomie zahrnuje tři hlavní kategorie: nedostatečnou připravenost pro volbu povolání, nedostatek informací a inkonzistenci kariérových informací (obr. 1).

Obr. 1 Taxonomie překážek volby povolání zdroj: Gati, Krauszová, Osipow (1996, s. 512)

1. Nedostatečná připravenost pro volbu povolání je důsledkem třech druhů překážek, které nastávají před začátkem rozhodování. Jde o *nízkou motivaci* k volbě povolání, poněvadž vzdělání a práce nejsou žáky vnímány jako důležitá součást života, popřípadě kvůli subjektivnímu pocitu, že události člověka v průběhu času samy dovedou ke správné volbě, a proto se rozhodováním není třeba systematicky zabývat. Manuel-Adkins (1992 in Vendel, 2008) říká, že nejčastějšími problémy, s nimiž se kariéroví poradci setkávají, jsou nečinnost žáků a odkládání rozhodnutí. Druhou příčinou nedostatečné připravenosti je *nerozhodnost* daná například neschopností či odmítáním činit jakákoliv rozhodnutí, potřebou podpory a potvrzení vlastního rozhodnutí, tendencí vyhýbat se závazkům nebo strachem z neúspěchu. Za třetí může být nedostatečná připravenost zapříčiněna *chybnými domněnkami*, tj. iracionálním očekáváním jedince. Příkladem iracionálního očekávání je přesvědčení, že existuje ideální volba povolání, která bude splňovat všechny individuální požadavky a kritéria.

Další dvě kategorie, nedostatek informací a inkonzistence informací, specifikují kategorie překážek, které mohou nastat v průběhu samotného rozhodovacího procesu.

2. Většina žáků ví relativně málo o tom, jak získat kariérní informace. Nedostatek informací zahrnuje nedostatek znalostí o procesu volby povolání, individuálním potenciálu, světě práce, systému vzdělávání, dostupných alternativách volby a o způsobech získávání informací.

- 3. Inkonzistence informací** může být zapříčiněna *nespolehlivostí informací* o vlastních schopnostech, rysech osobnosti, preferovaných alternativách volby, profesních zájmech, vzdělávacím systému, možnostech, charakteristikách světa práce atd. Dalším důvodem inkonzistence informací mohou být *vnitřní konflikty jedince*, např. neochota činit kompromisy, několik stejně atraktivních možností volby, nespokojenost s dostupnými možnostmi, protichůdné zájmy nebo nedostatečné schopnosti. K inkonzistenci informací může docházet také důsledkem *externích konfliktů*, především kvůli neshodám mezi rozhodujícím se subjektem a sociálním okolím, které se váží na volbu povolání. Noeth et al. (1984 in Vendel, 2008) upozorňují na konflikty mezi přáními okolí a vlastním rozhodnutím žáka jako na častý výsledek nerealistických očekávání rodičů a učitelů.

3.2 Rizika volby povolání českých žáků

Hlavní rizika volby povolání českých žáků vyplývají z jejich nízké připravenosti pro toto důležité rozhodnutí (srov. Hlad'o, 2008). Za nepříznivé faktory lze považovat:

1. *malou informovanost o světě práce a jednotlivých povoláních*, tj. o nezbytných podmínkách zdravotních, požadovaných znalostech, dovednostech, a především o skutečném výkonu povolání a jeho perspektivách na trhu práce;
2. *neznalost vzdělávacího systému*, tj. jeho struktury, nabídky, nároků jednotlivých typů a stupňů škol, formálního a neformálního kurikula apod.;
3. *nedostatečný stupeň sebezpoznání*, tj. přehled o vlastních schopnostech, o nadání, způsobilosti, fyzických a psychických předpokladech;
4. *krátkodobou perspektivní orientaci*, tj. zaměření převážně na bezprostřední cíle;
5. *nejasně představy o vlastní budoucnosti*, tj. absenci životních plánů.

Výsledky tuzemských výzkumů zaměřených na zjišťování úrovně odborných informací v procesu volby povolání u žáků podle Gajdošové upozorňují na skutečnost, že mnoho z nich má „nekomplexní, neúplné, velmi útržkovité informace o středoškolském studiu, o učebních nebo studijních oborech, které mohou studovat, a o jejich návaznosti na budoucí profese. Mladí lidé téměř vůbec neznají své osobní předpoklady k dalšímu studiu, pro jednotlivé studijní a profesní obory, nevědí, jaké mají všeobecné a speciální schopnosti, zájmy, postoje či osobnostní vlastnosti, a neumí je tedy při výběru profese, ve které by byli úspěšní, ani využít“ (2006, s. 140).

4. Longitudinální program profesní orientace

Diskutovanou otázkou při volbě povolání žáků je úloha základní školy. Žáci obvykle řadí vliv učitelů na volbu povolání za rodinu nebo vrstevníky a jejich pomoc hodnotí jako méně přínosnou (srov. Hlad'o, 2010b). Vysvětlení můžeme nalézt v empirickém poznatku, že se podpora základní školy soustřeďuje na závěrečnou fázi výběru školy, nikoliv na cestu k ní, v níž žáci nejvíce tápají (Smetáčková, 2009). Poněvadž žáci tráví ve škole velké množství času, učitelé mají značný potenciál, aby se při volbě povolání stali klíčovým zdrojem kariérových informací, rad a pomoci.

Základní škola je tradičně považována za instituci, která může ovlivnit žákovské rozhodování o volbě povolání. Skrze různé typy výchovně-vzdělávacích strategií a nástrojů může úspěšně formovat postoje k práci, profesím a zodpovědné volbě povolání, pomáhat žákům s utvářením reálného profesního cíle a perspektivy, vybavovat je kompetencemi potřebnými pro sebezpoznávání a informacemi o světě práce a vzdělávacím systému. Dále může rozvíjet schopnosti a dovednosti, které usnadňují životní změny, přechod mezi vzdělávacími stupni a následně ze školy do zaměstnání (srov. Hansenová, 2007).

Aby byly intervence ze strany základní školy efektivní, je třeba přípravu žáků strukturovat do uceleného programu, který bude zahrnovat systematický rozvoj všech kompetencí nezbytných pro racionální volbu povolání. Na základě analýzy a syntézy poznatků z výzkumných šetření (Hlad'o, 2009; Hlad'o, 2010a) a učiva tematického okruhu Svět práce (Jeřábek, Tupý, 2005) jsme sestavili *návrh longitudinálního programu profesní orientace*, včetně distribuce obsahu vzdělávání do jednotlivých etap:

1. *První etapa*, jejíž požadavky je nezbytné splnit nejpozději do konce 1. pol. 8. ročníku, by měla být zaměřena zejména na vzbuzení zájmu žáků o volbu povolání a motivaci k aktivnímu a samostatnému přístupu. Motivace žáků je při volbě povolání významným fenoménem, neboť uvádí do pohybu psychické procesy žáků a vede k zodpovědnějšímu a aktivnějšímu přístupu. Výuka by měla být kromě motivace žáků orientována na rozvíjení primárních dovedností spojených se sebezpoznáváním, rozhodováním, akčním plánováním, komunikací, kooperací a zvládáním zátěžových situací.
2. *Ve druhé etapě*, jejíž požadavky je nezbytné splnit nejpozději do konce 2. pol. 8. ročníku, by měly být u žáků prohlubovány kompetence získané v rámci první etapy. Hlavní důraz je třeba klást na formování a procvičování dovedností spojených s vyhledáváním, tříděním, hodnocením a využíváním informací ze sféry vzdělávání a světa práce. V této etapě by mělo jít hlavně o osvojování vhodných technik a strategií souvisejících s aplikací rozmanitých informací při rozhodování o typu střední školy a oboru vzdělání, tak aby odpovídalo zásadám zodpovědné volby povolání a reflektovalo schopnosti, dovednosti, vlastnosti a zájmy žáka.
3. *Třetí etapa*, jejíž požadavky je nezbytné splnit nejpozději do konce 1. čtvrtletí 9. ročníku, by měla být soustředěna na komplexní rozvoj dovedností souvisejících s informační gramotností a vytvářením individuální realistické perspektivy jednotlivými žáky. Aktivity by měly vést k prohlubování zkušeností žáků s tříděním a aplikací informací pro volbu povolání, plánování rozhodovacích kroků, k systematizaci poznatků a integraci všech vědomostí a dovedností spojených s tímto rozhodováním. Zvláštní pozornost je třeba věnovat způsobům zjišťování informací a volbě kritérií pro hodnocení konkrétních vzdělávacích institucí. Žáci by měli být systematictěji seznámeni také s mechanismy fungování trhu práce.
4. *Ve čtvrté etapě*, kterou je vhodné realizovat od konce 1. čtvrtletí 9. ročníku do období prvního kola přijímacího řízení, by měla být příprava zaměřena na rozvíjení znalostí a dovedností osvojených v předchozích etapách, dále na problematiku přijímacích zkoušek, přípravu alternativních řešení pro případ nepřijetí na zvolenou střední školu. Zvláštní pozornost je třeba věnovat problematice vyrovnávání se se zátěžovými situacemi a nácikvu prvků autogenního tréninku.

5. V *páté etapě*, v období po proběhlém přijímacím řízení, kdy zájem žáků o volbu povolání klesá, lze do vyučovacích hodin zařadit učivo podnikání a sebeprezentace na trhu práce, které zahrnuje komunikaci s potenciálními zaměstnavateli, psaní životopisů, odpovědi na inzeráty, volbu vhodného oblečení atd.

Souhlasíme s Gajdošovou, že by základní škola, kromě zprostředkování systému studijně-profesních informací, měla v průběhu longitudinálního programu profesní orientace:

- sledovat a hodnotit fyzický, psychický a sociální vývoj žáků a jejich individuální zvláštnosti významné z hlediska jejich budoucího povolání;
- rozvíjet všeobecné a speciální schopnosti žáků, formovat jejich studijní a mimoškolní zájmy a prohlubovat zájmy významné ve vztahu k volbě povolání, formovat jejich pozitivní postoje k pracovní činnosti a sebevzdělávání;
- vytvářet podmínky k nápravě poruch a potíží žáků v učení a chování, které ovlivňují jejich profesní vývoj;
- systematicky a dlouhodobě poskytovat žákům individuální pomoc při vytváření a ujasňování si profesních přání a životních plánů a při jejich konfrontaci s potřebami společnosti, pomáhat jim při posuzování a hodnocení předpokladů k dalšímu studiu či povolání a radou jim pomáhat při rozhodování o záměrech, které chtějí uskutečnit po skončení povinné školní docházky (2006, s. 137).

V souvislosti s přípravou žáků na volbu povolání je nezbytné upozornit na nezastupitelnou úlohu kariérových poradců, ale i třídních učitelů a učitelů všech vyučovacích předmětů. Souhlasíme s Friedmannem (2006), že vyučovací předměty poskytují dostatek prostoru pro kvalitní působení ze strany pedagogů, neboť v nich mohou systematicky rozvíjet zájem žáků o obor, poskytovat kvalifikované informace o studijních oborech, naplní a perspektivách jednotlivých profesí na trhu práce apod.

5. Závěr

Volba povolání představuje závažnou etapu v celoživotním procesu kariérového vývoje, neboť žáky významným způsobem směřuje, ovlivňuje jejich blízkou i vzdálenější profesní perspektivu a řadí se tak mezi nejdůležitější kroky v lidském životě.

Podle Münicha a Myslivečka (2006) předurčuje přístup k dalšímu vzdělání a jeho zaměření, pracovní kariéru a následně společenské a ekonomické postavení jednotlivce, a tedy formuje společensko-ekonomické nerovnosti budoucí dospělé populace. Zdali volba odpovídá možnostem a zájmům člověka, je podstatné rovněž z hlediska zdravého rozvoje osobnosti, individuální spokojenosti, úspěšnosti a využití jeho společenského potenciálu. Nevhodné rozhodnutí s sebou může nést i potenciální rizika, která se mohou promítnout do duševního zdraví jedince (např. dlouhodobá nezaměstnanost, ztráta sebevědomí a sebeúcty, sociální izolace, vyloučení v určitých sociálních skupinách, propadnutí sociálně-patologickým jevům apod.).

Požadavky volby povolání jsou žáky subjektivně hodnoceny i prožívány. Žáci si ve velké míře uvědomují význam a dlouhodobé dopady volby povolání pro další životní směřování (srov. Hlad'o, 2009). V důsledku obav vztahujících se k nutnosti učinit dů-

ležité životní rozhodnutí, nést za ně plnou zodpovědnost a náročných požadavků, které jsou na ně kladeny, se u nich objevují výkyvy v emoční oblasti. Kromě emočního napětí, nejistoty a strachu žáci jako problematickou hodnotí nevyhraněnost vlastních zájmů, nejasné představy o další vzdělávací dráze a profesní budoucnosti a s tím spojené pochybování o uskutečněném rozhodnutí. Negativní emoce v průběhu volby povolání signalizují, že jde o situaci zátěžovou, která se jedinci jeví jako nepřijemná a ohrožující.

Na základě syntézy teoretických a empirických poznatků lze konstatovat, že žáci před první směrovou volbou fakticky potřebují intenzivní přípravu a systematické vedení. Klíčovou úlohu při přípravě žáků na volbu povolání zaujímá škola. Školní příprava by měla předcházet vlastnímu rozhodování a plnit funkci motivační, sebepoznávací, informačně-orientační a funkce uvědomění si podstatných faktorů a kritérií. Jednou z možností k naplnění těchto cílů je vypracování longitudinálního programu profesní orientace, který by žáky v rámci formálního kurikula vybavil potřebnými kompetencemi pro samostatné a zodpovědné rozhodnutí.

Literatura

- BUBELÍNI, J. *Psychológia profesionálneho vývinu mládeže*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981. 153 s.
- CRITES, J. O. *Career Maturity Inventory: Theory and Research Handbook*. Monterey, CA: CTB/McGraw-Hill, 1978. 44 p.
- FRIEDMANN, Z. Profesní orientace žáků. In STŘELEČEK, S. (ed.). *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 165–177. ISBN 80-210-3687-7.
- GAJDOŠOVÁ, E. Profesní orientace žáků stojících před první směrovou volbou povolání. In GAJDOŠOVÁ, E.; HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha: Portál, 2006, s. 137–192. ISBN 80-7367-115-8.
- GATI, I.; KRAUSZ, M.; OSIPOW, S. H. A Taxonomy of Difficulties in Career Decision Making. *Journal of Counseling Psychology*, 1996, Vol. 43, No. 4, pp. 510–526.
- GIANNANTONIO, C. M.; HURLEY-HANSON, A. E. Applying Image Norms Across Super's Career Development Stages. *The Career Development Quarterly*, 2006, Vol. 54, No. 4, pp. 318–330.
- GINZBERG, E., et al. *Occupational Choice: An Approach to a General Theory*. New York: Columbia University Press, 1951. 271 p. ISBN 978-0-2310-1846-3.
- HANSEN, E. *Kariérové poradenství: příručka pro země s nízkými a středními příjmy*. Praha: Dům zahraničních služeb MŠMT, Národní agentura pro evropské vzdělávací programy, Centrum Euroguidance, 2007. 111 s. ISBN 80-9040-052-8.
- HERR, E. L.; CRAMER, S. H.; NILES, S. G. *Career Guidance and Counselling Through the Lifespan: Systematic Approaches*. Boston, MA: Pearson, 2003. 784 p. ISBN 978-0-3210-8139-1.
- Highlights from Education at a Glance 2010*. Paris: OECD, 2010. 89 p. ISBN 978-92-64-08469-8.

- HLAĎO, P. Dynamika rozhodování žáků základních škol o další vzdělávací dráze. *Studia paedagogica*, 2010a, roč. 15, č. 2, s. 87–104. ISSN 1803-7437.
- HLAĎO, P. Vliv sociálního okolí na kariérové rozhodování žáků při přechodu do vyššího sekundárního vzdělávání. *Pedagogická orientace*, 2010b, roč. 20, č. 3, s. 66–81.
- HLAĎO, P. *Volba další vzdělávací dráhy žáků základních škol v kontextu rodiny: disertační práce*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 230 s.
- HLAĎO, P. Volba povolání žáků základních škol a kariérové poradenství v České republice. *Technológia vzdelávania – Slovenský učiteľ*, 2008, roč. 16, č. 5, s. 7–10.
- HOŘÁNKOVÁ, V., et al. *Metodická příručka poradce pro volbu povolání*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 131 s. ISBN 80-85850-24-4.
- JEŘÁBEK, J.; TUPÝ, J. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Praha: VÚP, 2005. ISBN 80-87000-02-1.
- KRÁTKÁ, J. *Zkušenostní učení prostřednictvím identifikace s fikčními postavami filmů a seriálů*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 193 s. ISBN 978-80-210-5249-9.
- MÜNICH, D.; MYSLIVEČEK, J. Přejít žáků na střední školy: diskrepance mezi nabídkou a poptávkou a jejich důsledky. In MATĚJŮ, P.; STRAKOVÁ, J. et al. *Nerovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice*. Praha: Academia, 2006, s. 220–246. ISBN 80-200-1400-4.
- NILSSON, P.; AKERBLUM, P. *Kariérové poradenství pro život: poradenská metoda budoucnosti*. Brno: P. F. Art, 2001. 78 s. ISBN 80-238-8363-1.
- PATTON, W.; PORFELI, E. J. Career Exploration for Children and Adolescents. In SKORIKOV, V. B.; PATTON, W. (eds.). *Career Development in Childhood and Adolescence*. Rotterdam, Taipei: Sense Publishers, 2007, pp. 47–69. ISBN 978-9-0879-0159-2.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. 6. vyd. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
- SMETÁČKOVÁ, I. Okolnosti přechodu žáků/yně ze základní na střední školu (s důrazem na genderovou perspektivu). In WALTEROVÁ, E.; GREGER, D., et al. *Přejít žáků a žákyň ze základní na střední školu: pohledy z výzkumů*. Brno: Paido, 2009, s. 49–66. ISBN 978-80-7315-179-9.
- ŠTIKAR, J., et al. *Psychologie ve světě práce*. Praha: Karolinum, 2003. 461 s. ISBN 80-246-0448-5.
- SUPER, D. E. A Life-span, Life-space Approach to Career Development. In BROWN, D., BROOKS, D. (Eds.). *Career Choice and Development: Applying Contemporary Theories to Practice*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1990, pp. 197–262. ISBN 1-5554-2196-2.
- SUPER, D. E. A Theory of Vocational Development. In WEINRACH, S. G. et al. *Career Counseling: Theoretical and Practical Perspectives*. New York: McGraw-Hill, 1979, pp. 144–153. ISBN 978-0-7879-5741-4.
- SUPER, D. E. *The Psychology of Careers: An Introduction to Vocational Development*. New York: Harper & Row, 1957. 362 p.

- TRHLÍKOVÁ, J.; ELIÁŠOVÁ, I. Volba střední školy a kariérové poradenství. In WALTEROVÁ, E.; GREGER, D. et al. *Přechod žáků a žákyň ze základní na střední školu: pohledy z výzkumů*. Brno: Paido, 2009, s. 23–47. ISBN 978-80-7315-179-9.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
- VENDEL, Š. *Kariérní poradenství*. Praha: Grada, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-1731-9.

Výsledky zveřejněné v příspěvku jsou výstupem projektu „Inovace pregraduálního vzdělávání učitelů středních škol v kombinované formě studia“ (č. projektu: CZ.1.07/2.2.00/18.0017), realizovaného v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost za finanční podpory MŠMT a EU.

LONGITUDINAL PROFESSIONAL ORIENTATION PROGRAM AS A MEANS OF SUPPORTING MENTAL HEALTH

Abstract: Career choice represents an important phase in the life-long process of career development, as it directs an individual in a significant manner, affects the individual's close as well as more distant professional perspective and thus belongs among the most important steps in a person's life. The objective of the theoretically oriented report is to assess career readiness and risks of career choice on the part of pupils. This will be the basis for a discussion of the concept of a longitudinal professional orientation program as a means of supporting the mental health of pupils.

Key words: career choice, secondary school choice, professional orientation, career development, career maturity, career readiness, career education